

KOLOZS BARNABÁS NÉ
A veszprémi piarista gimnázium tanári könyvtára

(1711–1948)

A piaristák letelepülése Veszprémben; a gimnázium alapítása

A piaristák vagy kegyesrendiek első rendházaikat a 17. század közepén létesítették Magyarországon: Privigyén 1660-ban, Breznóbányán 1673-ban, Podolinban és Szentgyörgyön 1685-ben, Nyitrán 1701-ben. Veszprémben 1711-ben telepedtek le. Volkra János Ottó veszprémi püspök 1711. október 26-án alapította az itteni gimnáziumot, és maga vezette be lakásukba a három piaristát: Lénárdot, Józsefet és Imrét.

A püspököt a következő nemes cél vezérelte: „... a nevelés nélkül álló, elhagyott ifjuság tanítására, sinylődő egyházmegyém épülésére, ... hoztam be a kegyes-tanítórendi szerzeteseket, hogy szent hivatásuk szerint úgy a népiskolákat, mint a bölcsészeti és hittudományokat tanítsák, székesegyházamnak és egyházmegyémnek úgy a prédikálásban, mint a hitterjesztésben segítségére legyenek. . . ”¹

A piaristák Veszprémben kb. 1777-ig az elemi iskolákat is vezették, de oktatásuk középpontja a gimnázium volt. Kezdetben csak az alsó grammatikai osztályok működtek. 1753-tól, a nagygimnázium létesítésétől a tanítványok a poétikai és retorikai osztályokat is látogathatták. A gimnázium fejlődését főleg a korai évtizedekben elég nehéz pontosan követni, mert 1711-től 1741-ig sem a társház, sem a gimnázium nem vezetett évkönyvet. A rendházbeliek 30 év történetét hat sorban így foglalták össze:

„Ne miserae Domus nostrae quod nemo notavit
Hactenus Annales gestaue nemo Domus,
Nam trigint[a] annis alior[um] habitavimus Aedes,
Sex licet hae fuerint, propria nulla fuit.

¹ TÖLCSÉRY Ferencz: *A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló veszprémi róm. kath. főgymnasium története (1711–1895)*. Veszprém, 1895. Egyházmegyei ny. 262.

Ergo nec Annales poterat quis scribere nostrae,
Nec poterat nostrae dicere gesta Domus.”²

Az első gimnáziumi értesítő 1821-ben jelent meg latin nyelven. Mindössze két lapból állt, és a tanulók névsorát és érdemjegyeit közölte.³ Az értesítők szerkezetében csak az 1850-es évektől következett be jelentősebb változás. Közölték az iskola tanárainak disszertációit, a statisztikai adatokat, a tantervet tantárgyak szerinti bontásban, ösztöndíjakat, segélyeket, a tanulók érdemjegyeit és névsorát. Felsorolták a taneszközöket, közöttük a könyvtár gyarapodását is.

Az 1850/51-es tanévben még csak 90 kötetnyi tan- és segédkönyvből álló könyvtári gyűjtemény volt az iskolában. Ugyanekkor a kegyesrendi papok társházában már 3000 kötetes könyvtár volt, amit a gimnáziumi tanárok is használhattak. Valószínű, hogy az *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich* (1849) adott nagyobb lendületet a veszprémi piarista gimnázium könyvtárának a fejlesztéséhez is. Az *Entwurf* legelőször kötelezte az intézeteket tangyűjtemények alapítására. Megkezdődött a kisebb intézetek könyvtárainak jelentékenyebb gyarapítása.⁴

Ez a gyarapodás csak az előző évekhez képest jelentékeny, hiszen — ezt már az értesítőkből pontosan megtudhatjuk — a tanári könyvtár az 1850/51 utáni három évben 180 kötet könyvvel és 8 térképpel növekedett. 1863-tól a vallás- és közoktatási minisztérium, magánszemélyek, de leggyakrabban könyvkiadók és könyvkereskedések — Lampel Róbert, Ráth Mór, Hartleben, később Aigner Lajos, a Franklin Társulat, az Eggenberger-féle, a Lauffer-testvérek könyvkereskedése juttattak ajándékokat a gimnáziumnak. A Franklin Társulat pl. az 1876/77. tanévben 10, az 1877/78. tanévben 9, az 1879/80. tanévben 15, az 1880/81. tanévben pedig 14 kötet könyvet ajándékozott a könyvtárnak. Kisebb-nagyobb mennyiségben magánszemélyektől is folyamatosan érkeztek adományok a könyvtár számára. 1885. május 9-én meghalt Kisovics József veszprémi apátkanonok, aki végrendeletében „szép könyvtárát az intézetnek ajándékozta. Hogy e szép tett emléke, amint illik, fennmaradjon, a könyvtár „Kisovics-Könyvtár” név alatt fog a tanári könyvtárban külön gondoztatni.”⁵ A 3–400 kötetes Kisovics-könyvgyűjtemény jelentős része hittudományi könyvekből és folyóiratokból állt. A könyvek jegyzékét az 1884/85. évre kiadott

² TÖLCSÉRY F.: *i. m.* 20. (Magyarra fordítva: Azért nem írta meg senki idáig a mi szánalomra méltó rendházunknak az évkönyveit és viselt dolgait, mert bizony harminc évig laktunk másnak az épületeiben, jóllehet ez hat volt, saját egyetlen sem. Tehát nem volt lehetséges az évkönyveinket megírni, és házunk történetét elbeszélni.)

³ *Juventus gymnasii regii Weszprimiensis e studiius ut meruit in classes digesta semestri secundo anno 1821.* H. n., é. n. ny. n. 21.

⁴ MORVAY Győző: *Közéiskolai könyvtáraink* — MKsz 1898. 131.

⁵ *A kegyes-tanítórendiek veszprémi róm. kath. főgymnasiumának értesítője az 1884–5. tanévről.* Közli: LÉVAY Imre. Veszprém, 1885. Szent István kny. 60.

értesítő közölte „A tanintézet története” című fejezetben. A könyvtár természetesen vásárlás útján is gyarapodott. Az 1860-as évek végén már rendszeresen vásároltak könyveket a tanulók beiratkozási díjának egy részéből, de más forrásokból is. Az 1867/68-as tanévben 31 db, az 1868/69-es tanévben 74 db, az 1869/70-es tanévben 52 db könyv került vásárlás útján a gyűjteménybe. Az 1890-es években évi 2–300 frt-ot fordítottak könyvvásárlásra. Ekkora összegből hozzávetőlegesen 27 kötetet és 9 folyóiratot tudtak beszerezni.

Az 1893/94. tanév végén készült egy összesítés az állományról, amely szerint 1153 volt a művek száma, 3031 kötetben. A könyvtár által használt szakrendi felsorolás szerint:

hit, bölcsészet, neveléstudomány	:	197 mű	356 kötetben
irodalom és nyelvészet	:	203 mű	379 kötetben
történelem, jog, nemzetgazdaságtan, statisztika	:	381 mű	811 kötetben
mennyiségtan és természettudomány	:	182 mű	263 kötetben
folyóiratok, füzetes vállalatok	:	71 mű	955 kötetben
szótárak, enciklopédiák	:	42 mű	174 kötetben
életrajzok	:	40 mű	53 kötetben
vegyesek	:	37 mű	40 kötetben
földrajzi, történelmi fal térkép	:	mű	41 db
kézi atlasz	:	mű	6 db
földrajzi segédeszköz	:	mű	6 db ⁶

Morvay Győző a 19. század végén készült országos számbavétel alapján 183 középiskolai könyvtárat sorolt fel és ismertetett — közöttük természetesen a veszprémit is — a *Magyar Könyvszemlében*. Eszerint a veszprémi piarista gimnázium tanári könyvtára országos szinten a kisebbek közé tartozott. Hiszen a piarista gimnáziumok közül a kecskeméti főgimnázium tanári könyvtára 17 155 kötetes, a szegedi 3428, a tatai algimnázium 3176, a váci főgimnázium 2787 kötetes volt. Érdekességként és összehasonlításképpen említhetjük meg, hogy a Debreceni Református Főgimnázium könyvtára már az 1894/5. tanévre 63 680 kötetes tekintélyes gyűjteménnyé fejlődött. ⁷ A gyarapodáson kívül az értesítők nem közöltek más adatokat a könyvtárról.

Tölcséry Ferenc tanár — néhány évig a tanári majd az ifjúsági könyvtár őre — iskolatörténeti munkájában utal arra, hogy a gimnázium nyolcosztályos főgimnáziummá történt átalakítása után (az 1880-as évek elején) elodázhatatlanná vált az épület kibővítése. „... annyi tény — írja Tölcséry — , hogy a kegyesrendiek társházában levő szer- és könyvtárak ideiglenesen átengedett

⁶ TÖLCSÉRY F.: *i. m.* 155.

⁷ MORVAY Gy.: *i. m.* 131–160., 246–270.

helyiségei éppen nem feleltek meg a modern igényeknek.”⁸ Vagyis a tanári könyvtár és a természetrajzi szertár — ahogy erre más helyen is utal a történetíró — nem a gimnázium épületében volt. Az építkezés 1893 tavaszán kezdődött meg, és sikeres befejezésével a tanári könyvtár is méltó elhelyezést kapott. Az emeletráépítéssel kibővített épületben a rajzterem szomszédságában helyezték el. Méretei a következők voltak: hossza 8,1 m, szélessége 5,0 m, magassága 4,4 m⁹.

Berendezéséről a következőket közölte Bolgár Mihály tanár:

„A tanári könyvtárba részben új butorok szerezettek be, részben pedig a meglévők alakították át. Új butor egy zöld posztóval bevont kör alakú asztal és az értesítők számára szánt szekrény. Ezen szekrény négy részből áll: az alsó, kulccsal zárható rész, régi tankönyvek s fölös számú értesítőink számára van szánva; a kihúzható két fiókba helyezhetők el a kéziratok s egyéb értékesebb tárgyak; fölötte a kis üveges fiókokba a régi pénzek, a kisebb tárgyak, végül a felső, sejtekre osztott részében vannak az értesítők és folyóiratok, év, szám és betűrend szerint elhelyezve. Van még itt ezen felül két kisebb üveg-szekrény is, a melyben a Kisovics apát ur által ajándékozott könyvek őriztetnek.”¹⁰

Kár, hogy csak az új szerzeményekről írt Bolgár Mihály. S mivel az új szekrényt az értesítők, folyóiratok, kéziratok és régi pénzek elhelyezésére szánták, így csak feltételezhetjük, hogy a meglévő könyvek számára már voltak polcok vagy szekrények.

A tanári könyvtár nyomtatott katalógusa

A századforduló idejéből egy nagyon értékes dokumentum maradt fenn, amelynek alapján tartalmi szempontból is képet alkothatunk a gimnázium tanári könyvtáráról. Az 1898/99. és az 1899/1900. tanévre kiadott értesítőben¹¹ két részben megjelent a könyvtár nyomtatott katalógusa. Összeállítója Hám Sándor magyar–latin szakos tanár volt. Hám bölcsész-doktor, kegyes-tanítórendi áldozópap, a Budapesti Philologiai Társaság, a Magyar Természettudományi Társaság, az Erdélyi Múzeum Egylet és az Országos Középiskolai Tanáregylet tagja volt. A gimnáziumi tanári könyvtárat az 1898/99. tanévben gondozta — előző tanévben a könyvtáros Nyilassy Károly, 1899/1900-tól pedig Csukovits Sándor volt —, amikor elkészítette és megjelentette a katalógust. Mire ennek a második része az 1899/1900-as értesítőben megjelent, őt már Sátoral-

⁸ TÖLCSÉRY F.: *i. m.* 119.

⁹ TÖLCSÉRY F.: *i. m.* 143.

¹⁰ BOLGÁR Mihály: *Egészségi szempontok gymnasiumunk kibővítésénél.* = A kegyes-tanítóréndiek veszprémi főgymnasiumának értesítője az 1893–94. tanévről. Közli TAKÁCS József. Veszprém, 1894. Kompolthy T. „Petőfi” kny. 3–54.

¹¹ *A kegyes-tanítóréndiek vezetése alatt álló veszprémi róm. kath. főgymnasium értesítője az 1898–99. tanévről.* Közzéteszi TAKÁCS József. Veszprém, 1899. Egyházmegyei kny. 104. — *A kegyes-tanítóréndiek vezetése alatt álló veszprémi róm. kath. főgymnasium értesítője az 1899–900. tanévről.* Közzéteszi TAKÁCS József. Veszprém, 1900. Egyházmegyei kny. 87.

jaújhelyre helyezték át a veszprémi gimnáziumból. Tehát a mindössze egyéves könyvtároskodása alatt vállalkozott erre a munkára.

A katalógus szakrendszere ugyanaz, amellyel Tölcséry Ferenc iskolatörténeti munkájában találkozhattunk, így valószínűleg ez volt évekig a könyvtárban használatos rendszer: hit-, bölcsészet- és neveléstudomány; irodalom és nyelvészet; történelem, jogtudomány, nemzetgazdaságtan és statisztika; mennyiségtan és természettudomány; szótárak, encyklopédiák; életrajzok; vegyesek; földrajzi fali térképek; történelmi fali térképek; kézi atlaszok; föld- és éggolyók s egyéb földrajzi segédeszközök; Langl-féle képek a történelemhez; képek a magyar történelemhez; philológiai képek; legújabb szerzemények (könyvek, folyóiratok). A katalógus érdekessége, hogy a képeket, térképeket, modelleket is tartalmazza, noha ezeknek nincs leltári számuk. Az évenkénti értesítők is köztölték ezeket a taneszközöket, a szertárak gyarapodásánál. A katalógusban a szakcsoportok kialakítása részben tartalmi, részben formai (szótárak, enciklopédiák, folyóiratok, füzetes kiadványok) szempontok szerint történt. Az egyes csoportokon belül ábécés sorrendben tartalmazza a tételeket. Egy-egy műnek közli a leltári számát, szerzőjét, címét, a megjelenési helyét és idejét (ez utóbbi kettőt néhány esetben elhagyja).

A katalógus első csoportjába a hit-, bölcsészet- és neveléstudományi műveket sorolta a szerző, összesen 221 művet. Ebből 115 kötet volt hittudományi, 61 neveléstudományi és 45 bölcsészeti (filozófia, etika, logika, esztétika). Nyelvek szerint a következő megoszlást mutatja ez a szakcsoport: magyar nyelvű mű 136, német 44, latin 37 és francia nyelvű 4 db. A könyvek tekintélyes része, 200 kötet az 1800-as években jelent meg, az 1700-as években 17, az 1600-as években egy kötet (Aristoteles. Aureliae-Allobrogum, 1605.), 1600 előtt két kötet (Apollodorus: De Deorum origine. Antverpiae, 1566., Plato: Opera Omnia. Basileae, 1546.).

Legnagyobb részben tehát 19. századi műveket találunk itt és három klasszikus szerző fent említett, 16–17. századi kiadású könyvét. Tartalom szerint a szakcsoport domináns része a hittudomány. Voltak közöttük a katolikus vallás elméleti kérdéseivel, a katolikus és protestáns keresztények közötti unióval foglalkozó művek, evangéliumi értelmezések és magyarázatok, a katolikus vallás tankönyvei, és ájtatos elmélkedések, lelkigyakorlatokra.

A mindennapi munkához adtak segítséget a lelkipásztorságtan, az egyházi ékesszólás könyvei, a katekizmus-magyarázatok, a szentek élettörténetei. A könyvtár állományába tartoztak Szent Ágostonról, Aquinoi Szent Tamásról szóló tanulmányok, az *Ó- és Újszövetség, Zsoltárok könyve*, sőt megtalálható volt az egyházi könyvtalalomról és könyvbírálatról összeállított kötet is.

A viszonylag kis számú (45 kötet) bölcsészettudományi mű jelentősebb részét ókori klasszikusok — Apollodorus, Aristoteles, Plato, Plutarchus, Lactantius — művei alkották. De beszerezték a 19. század második felében felendülő magyar bölcséleti irodalom megjelent köteteit is. Pl.: Erdélyi Károly:

Nietzsche Frigyes. Bp. 1898., Alexander Bernát: *Descartes.* Bp. 1881., Babics Kálmán: *Széptan v. aesthetika.* Pozsony, 1873. stb.) A mindössze 61 kötetnyi pedagógiai szakirodalomban megtaláljuk a vallás- és közoktatási minisztériumi utasításokat, jelentéseket a közoktatás állapotáról, a tanítói nyugdíjakról. A jelentések egy része, így az 5., 10., 11., 14. és 17. számú egy leltári szám alatt, míg a 20., 21. külön-külön tételként jelenik meg a katalógusban. Néhány összefoglaló jellegű tanulmány a francia, az angol, a bajor középiskolákat mutatja be, illetve a katolikus középiskolák reformját tárgyalja. Az általános neveléstudományi munkákon kívül néhány módszertani pedagógiai kézikönyv, neveléstörténeti jelentőségű kiadvány — pl. a *Ratio Educationis* (Vindobonae, 1777.), az *Entwurf der Organisation der Gimnasien und Realschulen in Oesterreich* (Wien, 1849.), a neveléstudomány és történet első nagy hazai összefoglalásai, Lubrich Ágost művei (*Neveléstudomány I–IV.* Pozsony, 1868.; *A nevelés történelme I–III.* Bp. 1874., 1876.) — képviselték a pedagógiai szakirodalom javát.

A katalógus második csoportjába sorolt nyelvészeti és irodalmi könyvek — mennyiségüket tekintve 219 kötet — azonos nagyságrendet képviselnek az előző csoporttal a tanári könyvtár állományában. A 219 kötetből mindössze 20 volt nyelvészeti, 192 pedig szépirodalmi és irodalomtudományi mű. E csoportba túlnyomórészt magyar nyelvű könyvek (130 kötet) tartoztak, de 54 kötet latin, 32 kötet német és három francia nyelvű is volt közöttük. Leginkább 19. századi kiadások voltak (183 kötet), az 1700-as években jelent meg 25 kötet, az 1600-as évekből három kötet származott. A könyvtár e három legrégebbi latin nyelvű irodalmi műve: Horatius Fl. *cum commentariis.* Lugduni, 1597.; Lucanus: *De bello civili apud Pharsaliam.* Coloniae, Agrippinae, 1560.; Philo Judeus: *Lucubrationes omnes.* Basileae, 1554. Öt kötetnek a kiadási éve nincs jelölve a katalógusban.

A kevés számú nyelvtudományi mű között találhatók latin, görög, finn, magyar nyelvtankönyvek, szlavisztikai, kazáni-tatár nyelvtanulmányok. Beszerezték a tanári könyvtár számára a 19. század jeles nyelvészeinek — Simonyi Zsigmond, Szamota István, Szinnyei József — tanulmányait is. A katalógusnak ebbe a csoportjába vett fel Hám Sándor két értékes könyvészeti munkát is: Récei Viktor: *A kassai püspöki könyvtár codexeinek és incunabulumainak jegyzéke.* Bp. 1891. és Szabó Károly: *Régi magyar könyvtár.* Bp. 1879.

A szépirodalmi műveket nem sorolta külön csoportba a katalógus összeállítója: szépirodalom, irodalomelmélet, retorika, poetika, elemző tanulmányok, emlékkönyvek együtt jelennek meg. A szépirodalmi, főleg a világirodalmi művek gyűjteménye híven tükrözi a korabeli gimnáziumi oktatás célját: a klasszikus irodalmi műveltség kialakítását. Bár a piaristák gondot fordítottak a természettudományi tantárgyak oktatására is. A görög és római alkotók művein kívül a világirodalomból Dante, Milton, Tasso és Shakespeare művei szerepelnek a katalógusban. Ennek megfelelően az irodalmi tanulmányok nagy része is ezekkel a szerzőkkel foglalkozik.

A magyar irodalomból Arany János, Bajza, Bessenyei, Eötvös Károly, Erdélyi József, Jókai, Kisfaludy Károly és Sándor, Kölcsey, Petőfi, Pázmány, Tánácsics, Tompa, Virág Benedek, Vörösmarty műveit szerezték be a tanári könyvtár számára. Nem derül ki a katalógusból, hogy a leltári szám nélkül szereplő „*Jókai összes műve*. Bp. 1898.” az 1894 – 1898-ban megjelent 100 kötetes ún. nemzeti kiadás teljes sorozatát jelenti-e, vagy csupán csak egyetlen kötetet.

A könyvtár és így a katalógus szám szerint legtekintélyesebb csoportja a harmadik: a történelem, jogtudomány, nemzetgazdaságtan és statisztika csoportja. 424 mű került bele a következő megoszlás szerint: történelem 340, jogtudomány 37, statisztika 26, nemzetgazdaságtan 21 kötet. Mindezekből 312 mű magyar, 42 német, 66 latin, 3 francia és egy angol nyelvű. Közülük 382 kötet 19. századi kiadású, 36 kötet 18. századi, 2 kötet 17. századi és 4 mű megjelenési éve nincs jelölve. A szakcsoport felsorolt témakörei közül a legkevesebb, 21 kötet a nemzetgazdaságtani. Nem mondható, hogy nagy fontossággal bíró művek lettek volna ezek a könyvek. Volt közöttük országos és világkiállítási katalógus, ipar- és kereskedelem-történet, a vámkérdéssel, a tulajdon kialakulásával és formáival, a pénzzel és pénzintézetekkel, vasúti politikával, az európai manufaktúrákkal foglalkozó kiadvány. Statisztikai mű összesen 26 kötet volt a könyvtárban. Ezek egy része a Budapesti Statisztikai Hivatal kiadványa — az 1871 – 1880-as évekbeli elemi iskolákról, népszámlálásról, építkezésekről, jövedelemadókról, más részük az Országos Statisztikai Hivatal kiadásában megjelent *Hivatalos statisztikai közlemények 1869 – 74.*, később *Magyar statisztikai közlemények 1896 – 97.*, statisztikai évkönyvek, az 1870-es népszámlálás eredményeit közlétező tanulmányok voltak.

A mindössze 37 kötet jogi szakirodalom a jogtudomány különböző területeivel foglalkozott: egyházjog, bányajog, tulajdonjog, polgári és büntetőjog, illetve átfogó jellegű törvénytárak is tartoztak ide, pl. a *Corpus Juris* (1751), Werbőczy István *Hármaskönyve* (1864-es kiadás). A jogtudomány csoportjába sorolta be a szerző az önálló kiadványként megjelent országgyűlési törvényeket, bizottsági jegyzőkönyveket. A nemzetgazdaságtan, statisztika, jog témakörök állománya nem tanúskodik arról, hogy tervszerű, átgondolt gyarapításra törekedtek volna a könyvtárosok. Inkább úgy tűnik, hogy alkalmasszerűen kerültek ezek a művek a könyvtár gyűjteményébe.

Ennek éppen az ellenkezője mondható el a 340 kötetnyi történelmi témájú könyvanyagról, amely legjelentősebb része a harmadik szakcsoportnak. A történettudomány és segédtudományai témakörét elég tágan értelmezték a gyarapításnál. A tényleges történelmi tanulmányokon — az ország- és városmonográfiákon, heraldikai, művelődéstörténeti, biográfiai, numizmatikai, régészeti műveken — kívül, ebben a szakcsoportban kaptak helyet az iskolatörténetek, művészettörténeti, zenetörténeti, színháztörténeti, hadtörténeti művek is. Ez a koncepció a történettudomány és a segédtudományok kapcsolatáról eléggé elterjedt volt a századforduló idején, sőt később is. Egyik reprezentánsa ennek

Bartoniék Emma 1929-ben megjelent fontos könyvművészeti műve, a *Magyar történeti forráskiadványok* is. A tanári könyvtár katalógusában Brózik K.: *Középkori ázsiai utazók*. Rubriwuis: *Utam Tatárországban*. II. Marco Polo könyve. Bp. 1881. című művét a történettudományba, másokat, pl. Falk Zs.: *Amerikai útijegyzetek*. Bp. 1895., Hoványi: *Olasz út*. Bécs, 1851. a természettudományok csoportjába soroltak be, valószínűleg megfelelő indokok alapján. A nagy gondossággal gyűjtött történettudományi művek között a 19. századi magyar történészek — Fraknoi (Frankl) Vilmos, Grünwald Béla, Hunfalvy János, Pauler Gyula, Pesty Frigyes, Szabó Károly, Szilágyi Sándor, Thaly Kálmán és mások jelentős tanulmányköteteit is megtaláljuk. Ezt a szakcsoportot gazdagította Szinnyei József: *Hazai és külföldi folyóiratok repertórium*a (Bp. 1874.) című munkája is.

A katalógus negyedik szakcsoportjába a mennyiségteni és természettudományi művek kerültek: 209 kötetből 9 mennyiségteni és 200 természettudományi. Legnagyobb részük, 140 kötet magyar, 50 kötet német, 16 latin, 2 francia és egy olasz nyelvű. Többségük, 191 kötet az 1800-as évek könyvterméséből való. Az 1700-as években jelent meg 8 kötet, 1 db 1600 előtt (Zvingeri: *Hippokrates*. Basileae, 1579.), 9 kötetnek a kiadási éve nincs jelölve.

A csoportban elég kevésnek tűnik a kilenc mennyiségteni mű. Bár a természettudományok egyes területeit sem képviselte sokkal több könyv, de besorolt ide az összeállító könyvtáros olyan műveket is (pl. néprajzi, fényképészeti), amelyeket ma már nem a természettudományok között tartunk számon. Az egyes tudományterületek — fizika, kémia, biológia, csillagászat, ásványtan, geológia — összefoglaló jellegű műveit is beszerezték a könyvtár számára.

A 19. század méltán neves tudósainak, íróinak alkotásai (Hermann Ottó állattani művei: *Az északi madárhegyek tájáról*. Bp. 1893., *Magyarország pókfaunája*. Bp. 1876–9., Flammarion: *Népszerű csillagászat*. Bp. 1882., Orbán Balázs: *A székelyföld leírása tört., régészeti, természetrajzi és népismer. szempontból*. Pest, 1868–73., Diószegi–Fazekas: *Magyar fűvészkönyv*. Debreczen. 1807.) a gimnázium tanárainak rendelkezésére álltak. A természettudományi művek között kapott helyet néhány orvostudományi (pl. anatómiai, orvostörténeti — Zvingeri Th.: *Hippokrates*. Basileae, 1579.), meteorológiai, mezőgazdasági, térképészeti munka, sőt útleírások, földrajzi művek is. Két jelentős könyvészeti munkát sorolt ide Hám Sándor: Szinnyei József: *Hazai és külföldi folyóiratok repertórium*a. Természettudomány, matematika. Bp. 1876. és Szinnyei J.: *Magyarország természettudományi és matematikai könyvészete*. Bp. 1878.

Az ötödik csoportban — folyóiratok és füzetes kiadványok — összesen 203 tételt regisztrált a szerző. Ezek közül 145 magyar, 19 német nyelvű folyóirat, 39 tétel sorozat vagy önálló kötet volt. A folyóiratok között megtaláljuk a legrangosabb akadémiai kiadványokat. A filozófia és történettudomány területéről A philosophiai és történettudományi osztály közlönyét (1860–4.), az *Archeologi-*

ai Közleményeket (1861 –), az *Értekezések a történettudományok köréből* (1867., 1876 – 82., 1882 –) füzetait. A matematika és természettudományok területéről a *Mathematikai és Természettudományi Közleményeket* (1863 –), az *Értekezések a Matematika Tudomány Köréből* (1885 –), az *Értekezések a Természettudományok Köréből* (1873 –) példányait. De természetesen nemcsak akadémiai időszaki kiadványok voltak a könyvtárban. Összességében: 11 féle irodalom és nyelvtudományi, 10 féle történelem és társadalomtudományi, 14 féle matematikai és természettudományi, 10 féle általános jellegű (pl. *Magyar Néplap*, *Családi Lapok* stb.), 7 féle hittudományi és hitoktatási (pl. *Katholikus Szemle*, *Religio és Nevelés*) és 7 féle pedagógiai (pl. *Magyar Pedagógia*, *Egyetemes Közoktatásügyi Szemle*) folyóirat járt a könyvtárba.

A periodikus kiadványok nyilvántartása, illetve a katalógusba való felvételük nem volt egységes. Egyes esetekben egy év szerepel egy leltári szám alatt (pl. 1089. *Akademia. Értekezések a Természettudományok Köréből*. Bp. 1891.), más esetekben több évnyi (pl. 793. *Akademia. Értekezések a Természettudományok Köréből*. Bp. 1873 – 80.) A sorozatokkal ugyanez volt a szerzői eljárás (pl. 627, *Akademia. Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. Bp. 1876 – 82. és 1252. *Akademia. Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. Bp. 1894.).

A sorozatok között sok hasznos és érdekes kiadványra bukkanhatunk. A könyvtár állományába tartoztak többek között a *Magyar történelmi emlékek. Írók*. Bp. 1857 – 1896., a *Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok*. Bp. 1874 – 82., a Szent István Társulat kiadásában megjelent *Pázmány-füzetek*. Pest, 1855 – 7., *Az osztrák – magyar monarchia írásban és képen*. Bp. 1887 – 1897. Az eredetileg 21 kötetes vállalkozásból 7 kötet (valószínűleg a Magyarországgal foglalkozók) leírását tartalmazza a katalógus. Egyedi művek is kerültek ebbe a csoportba is, így a *Műrégészeti kalauz*. Pest, 1866.; *Tanulmányok Aquinoi st. Tamás bölcsészetről*. Bp. 1885.

A katalógus hatodik csoportjában találhatóak a szótárak és enciklopédiák, összesen 53 tétel, ami valószínűleg nem azonos a kötetszámmal, hiszen csak egy példát említve: a Szent István Társulat által kiadott *Egyetemes magyar encyklopaedia*. Pest, 1859 – 76. egy tételként szerepel ugyan, de nem egykötetes.

A következő típusú kézikönyvek kerültek ebbe a csoportba: két- és többnyelvű szótárak 17 tétel, egynyelvű szótárak (nyelvtörténeti, szinonimaszótár) 11 tétel, lexikonok, enciklopédiák 25 tétel. Az egynyelvű szótárak és a lexikonok közül 20 magyar, 15 német és egy latin nyelvű volt. Megjelenési évüket tekintve többségük 19. századi, 47 tétel, egy lexikon és egy görög – német kéziszótar 17. századi és négy tételnél jelöletlen a kiadás éve. Az egynyelvű szótárak között megtalálhatók Czuczor – Fogarasi: *A magyar nyelv szótára*. Pest, 1862 – 74.; Szarvas G. – Simonyi Zs.: *Magyar nyelvtörténeti szótár*. Bp. 1889., 1890 – 1., 1891 – 3., német szinonimaszótár — Sander D.: *Wörterbuch deutscher Synonymen*. Hamburg, 1882. — , Homérosz két eposzához készült

szótár — Elischer—Fröhlich: *Szótár Homeros két eposzához*. Bp. 1875., 1888. A két- és többnyelvű szótárak latin—magyar (magyar—latin), német—magyar (magyar—német), görög—magyar, görög—német kézis�ótárak voltak, illetve Páriz—Pápay Latin—görög—magyar—német és magyar—latin—német szótára is megvolt, ez utóbbit megjelenési hely és év nélkül vette fel a szerző. A lexikonok egy része szakmai kézikönyv volt: kémiai—technikai, tudományos műszótár, fizikai, földrajzi, egyházi—teológiai, ókor—régészeti témájú.

Az általános lexikonok közül a könyvtár állományába tartozott a *Pallas nagy lexikona*, a *Konversations lexikon* (Meyer), a Somogyi Ede szerkesztésében megjelent *Magyar lexikon* (Bp. 1879—85.), az *Egyetemes magyar encyklopédia*. (Szent István Társulat kiadása, Pest, 1859—76.), a *Közhasznu esmeretek tára* (Pest, 1831—4.) és az *Ujabbkori ismeretek tára* (Pest, 1850—8.).

A hetedik — életrajzok — fejezet mindössze 45 kötet könyvet tartalmaz. Egy kivételével (Ranolder J.: *Elisabeth, Herzogin von Baiern, erste Königin von Ungarn*. Wien, 1854.) valamennyi magyar nyelvű és 19. századi kiadású mű. Vannak közöttük emlékbeszédek (*Emlékbeszédek az akad. elhunyt tagjai fölött*. Bp. 1891—2.), életrajzok (Fraknoi V.: *A magyar egyháztörténet nagy alakjai*. Bp. 1890.), írók életének és munkásságának feldolgozásai (Lewes Gy.: *Göthe élete*. Bp. 1877., Váli B.: *Vas Gereben — Radákovits József élete és munkái*. Bp. 1883.), történelmi életrajzok (Szilágyi S.: *Magyar történeti életrajzok*. Bp. 1895—7.), egyházi művek (Csaplár B.: *Kegeletes emlékezés a kegyes tanítórend néhány boldogultjára*. Bp. 1879.).

A katalógus nyolcadik csoportját a 42 tételyi vegyes mű alkotja. 30 magyar, 8 német, 1 francia, 1 olasz és 2 latin nyelvű mű található itt. Többségükben, 38 kötet, 19. századi, 3 kötet 18. századi kiadás, egy kötetnél nincs jelölve a megjelenés éve. Igazán vegyes tartalmú művek ezek, amelyeket nehéz lett volna besorolni az előző szakcsoportok bármelyikébe. Néhányat említve: Farkas E.: *Házi tükör*. Pest, 1869.; Gallik G.: *Útmutatás a tápszerek, edények stb. házcikkek orvos-rendőri vizsgálatára*. Bp. és S.—A.—Újhely, 1879.; Gebaur Iz.: *Volapük*. Pécs, 1887. Ez utóbbi szerepeltetése ugyan elképzelhető lenne a nyelvtudomány csoportjában, hiszen az első mesterségesen létrehozott nemzetközi nyelvről szól.

A könyvtári gyűjteményt térképek, képek, atlaszok és egyéb földrajzi segédesszközök egészítették ki. Ezeket hét csoportba sorolta a szerző (a kilencediktől a tizenötödikig). Az utolsó, a XVI. csoport a legújabb szerzeményeket, összesen 104 kötetet tartalmaz. E művek közül 92 magyar, 11 német és 1 latin nyelvű. Csaknem valamennyi 19. századi kiadású mű — 100 kötet —, 1 db 16. századi (*Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti Regni Hungariae*. Wiennae, 1561.), 3 műnek nem közli a megjelenési évét. A könyvek tartalmukat tekintve rendkívül sokfélék. Az új szerzemények között található többek között Szabó K. — Hellebrant Á.: *Régi magyar könyvtár* című értékes bibliográfiájának három kötete (Bp. 1885., 1896., 1898.), a *Pallas nagy lexikonának* 17. és

18. pótkötetei, természettudományi — kémia, csillagászat, meteorológia, biológia stb. — művek.) Érdekességként építészeti művekkel is gazdagodott a könyvtár állománya (Holtzinger: *Handbuch der Architektur. Die Baustyele.* II. Stuttgart, 1899.; Lübke: *Geschichte der Architektur.* I–II. Leipzig, 1884.) Beszerezték a könyvtár számára *Az osztrák–magyar monarchia írásban és képen.* Bp. 1887–98. című nagyszabású könyvkiadói vállalkozás újabb 16 kötetét.

A szépirodalomból Szász Károly, Gabányi Árpád, Váradi Antal, Endrei Zsolt, Somló Sándor történelmi drámáival, Dante *A paradicsom* (Szász Károly fordításában) és Jókai összes műveiből a 81–100. kötettel gyarapodott a tanári könyvtár, amely kötetek a későbbiek során nyilvánvalóan bekerültek a megfelelő szakcsoportokba.

A könyvtár további sorsa

A katalógus összességében 1685 mű leírását közölte. Összeállításával és közreadásával Hám Sándor igen értékes dokumentumot hagyott az utókorra, pontos képet adva egy gimnáziumi tanári könyvtár gyűjteményéről. Annál is inkább, mivel a nyomtatott katalógus folytatására a későbbiek során nem került sor. A századforduló utáni értesítők csak az évenkénti gyarapodást regisztrálták, egyre szűkszavúbban. Leginkább csak a kötetek száma és értéke szerint, a szerző–cím adatok közlése lassan elmaradt.

Az 1915/16. tanévtől kezdődően a tanév végi állományösszesítést adták közre (kötetszám, érték) először csak az iskola fontosabb eseményei között. Az 1933/34. tanévtől az iskolai statisztikai kimutatások bővülésével a tanári és az intézetben lévő más (ifjúsági, önképzőköri, diáksegélyező egyesületi) könyvtárak adatait a statisztikában is hozták.

A két világháborút, illetve az azokat követő nehéz éveket az egész intézet, és így a tanári könyvtár is nagyon megsínylette. Az első világháborúban katonákat, főleg enyhébb sebesülteket vagy lábadozókat szállásoltak el a gimnázium épületében. Az 1919/20-as értesítő summásan ennyit közölt: „1918 novemberében hagyta el a katonaság az épületet. Az épület négy év alatt olyan állapotba jutott, hogy egyelőre csak néhány osztály költözhetett vissza, az összes osztályokat az 1919–20. tanév elején lehetett elhelyezni.”¹²

A könyvtárról ezt követően néhány évig nem is közöltek semmit az értesítők. Az 1924/25. tanévre kiadott évkönyvben olvashatjuk:

„Tekintettel intézetünk nagymérvű kiadásaira és a könyvtáraknak még mindig igen magas állására, a jelen tanévben könyvtárunk gyarapítására csekély összeget fordítottunk. Előfizettünk az Akadémia kiadványaira, az Állattani, Botanikai, Földtani közlönyökre, a

¹² *A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló veszprémi róm. kath. főgimnázium értesítője.* Közzéteszi KÖVESI Lajos. Veszprém, 1920. Egyházmegyei kny. 15.

Katholikus Nevelés, Kelet Népe, Magyar Nyelv, Magyar Művelődés, a Természettudományi Közlöny című folyóiratokra.”¹³

A lassú, de folyamatos gyarapodással 1943/44-re 9109 db-ra emelkedett a kötettség a tanári könyvtár állományában. (Ennek értéke akkor 24 901 pengő volt.)

Sajnos a második világháborúban igen nagy károk érték a gimnáziumot.

„Tetőzetéről a légnyomás majdnem teljesen leszedte a cserepeket, a lécezés egy részét pedig a beszállásolt átvonuló hadifoglyok szaggatták le és használták tüzelésre, akárcsak a tanári könyvtár szekrényeinek polcait s a könyvek egy részét, sőt még a bútorokat sem kímélték. . . ” „A háború következtében a könyvtáraknak mintegy 40%-a elpusztult, kb. 6 ezer kötet. Az idei tanévben (1946/47.) a gyarapodás kismérvű. A tanári könyvtár érdemleges rendezésére még nem került sor, hiányoznak a szükséges könyvvállványok. Az ifjúsági könyvtár jegyzéke elkészült ugyan, de még nincs a könyvtárnak végleges helye s ugyancsak hiányoznak a könyves polcok.”¹⁴

A háborús pusztulások előtt a gimnáziumban működő könyvtárak adatai 1943/44-ben a következők voltak:

tanári könyvtár	9109 db	24 901 pengő
ifjúsági könyvtár	3375 db	7169 pengő
ifj. segélyező könyvtár	2412 db	7732 pengő
önképzőkori könyvtár	664 db	2969

1947/48-ban:

tanári könyvtár	6970 db	30 000 Ft értékben
ifjúsági könyvtár	1128 db	5300 Ft értékben
diáksegélyező könyvtár	986 db	6000 Ft értékben
önképzőkori könyvtár	470 db	5000 Ft

A tanári könyvtár további sorsáról a fennmaradt, kevés számú anyag tájékoztat. 1948. június 18-án megtörtént a gimnázium államosítása. Egy későbbi (1950. május 4-én keltezett) pótlólagos jegyzőkönyv¹⁵ említi, hogy „az iskolában talált leltárban szereplő könyveknek azt a részét, amely kizárólag egyházi célt szolgál, gondos mérlegelés alapján . . . a volt iskolafenntartónak adják át.” Ez, a jegyzőkönyvhöz csatolt melléklet szerint 446 kötet és füzet folyóirat és 851 kötet könyv volt. A piarista rendnek visszajuttatott könyveket Nyers Lajos tanár vette át. Ezzel lezárult a veszprémi piarista gimnázium és tanári könyvtára 1711 – 1948 közti időszakának története.

¹³ *A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló r. kath. főgimnázium értesítője.* Közzéteszi PUSCH Ödön. Veszprém, 1925. Pósa E. ny. 27.

¹⁴ *A veszprémi kegyesrendi róm. kat. ált. fiúiskola évkönyve az 1946–47. iskolai évről.* Közzéteszi NYERS Lajos. Veszprém, 1947. Egyházmegyei kny. 23.

¹⁵ Államosítási jegyzőkönyv. Veszprém Megyei Levéltár 301/1949–50.

KOLOZS, FRAU BARNABÁS

Die Bibliothek der Professoren des Veszprémer Piaristengymnasiums*(1711–1948)*

Die Verfasserin gibt einen Überblick der Geschichte der Bibliothek, hauptsächlich die der Bibliothek der Professoren des Gymnasiums, welches von den 1711 zu Veszprém angesiedelten Jesuiten begründet wurde. Zur Geschichte der Sammlung benützte sie an erster Stelle die in den Schuljahrbüchern erschienenen Quellen. Zur Analyse des Stocks der Bibliothek lag ihr ein gedruckter Katalog zugrunde, der um die Jahrhundertwende erschien. Auf Grund dieses Katalogs analysiert sie ausführlich das Material der Bibliothek, ihre Verteilung nach Sprachen und Fächern und ihre Dimensionen. Über dem Schicksal der Sammlung im 20. Jahrhundert gaben die in den Schuljahrbüchern erschienenen Mitteilungen ein wichtiges Quellenmaterial. Während des zweiten Weltkrieges ging ungefähr 40% der Sammlung verloren: die Professorenbibliothek, bestand im Jahre 1944 aus mehr als 9 Tausend Bänden, daraus blieben nur 851 Bücher und 446 Zeitschriften im Besitze des Ordens.